

Wat schuilt er achter de nieuwe wildernis?

Glenn Delière

In Nederland werd De Nieuwe Wildernis veruit de best bekeken natuurfilm ooit. Ook in Vlaanderen, waar hij geïntroduceerd werd door Natuurpunt, kende de film een aardige opkomst. De spectaculaire beelden van Nederlands bekendste wildernisreservaat de Oostvaardersplassen zijn dan ook meer dan het bekijken waard.

Maar wat schuilt er achter de mooie beelden? De film draagt immers het gedachtegoed van het 'herwilden' uit: het idee dat het creëren van nieuwe wildernissen een valabele en misschien wel te verkiezen optie is voor het natuurbehoud.

In dit eerste deel van een dubbele bijdrage willen we nagaan wat de ideologische achtergrond is van deze nieuwe wildernisgedachte. Hoe komt het dat het debat zijn huidige vorm heeft aangenomen? Wat staat er uiteindelijk op het spel? We gaan na waar zich nieuwe breuklijnen vormen binnen het hedendaagse natuurbehoud, maar laten ook zien waar die te overbruggen zijn.

De terugkeer van de wilde dieren

In juni 2013 was de bever niet weg te branden uit de nationale media.¹ Een familie bevers had immers besloten zich te vestigen in Leuven. In zekere zin was dat oud nieuws. Al in het jaar 2000 werden voor het eerst in anderhalve eeuw weer bevers waargenomen in Vlaamse wateren, met name in de Dijle ten zuiden van Leuven. Die populatie breidde zich gestaag uit en steeds vaker werden er ook bevers stroomafwaarts van Leuven gemeld. Men wist dus al langer dat bevers Leuven passeerden. Ze waren al eens onverwachts opgedoken op een Leuvens wandelpad² en in een winkelportiek³. Wat wel verrassend was, was de plaats waar ze zich vestigden: aan de brug van de Redingenstraat, onder een rioolbuis. Met andere woorden: pal in het centrum van Leuven, in vogelvlucht nog geen 500 meter van de Oude Markt. Dat had wellicht niemand verwacht: bevers zijn dan wel enigszins tolerant ten opzichte van menselijke aanwezigheid, toch kiezen ze doorgaans voor een bestaan in de luwte. Dat laatste bleek uiteindelijk ook. Zo plots als ze gekomen waren, verdwenen de bevers weer. Volgens de verbolgen reactie van een natuurorganisatie hadden feestende scholieren en een opdringerige cameraploeg van *Dieren in Nesten* de bevers opgejaagd.⁴

De Leuvense bevers bevestigden wat al langer duidelijk was: de bever is terug van weg geweest. In het midden van de negentiende eeuw was hij nog zo goed als uitgeroeid in geheel Europa. Lange tijd werd hij vervolgd en bejaagd. Vervolgd, omdat hij met zijn dammen ettelijke hectaren landbouwgrond kan doen onderlopen, bejaagd om zijn pels en het 'bevergeil', een klierafscheiding waarmee bevers onder andere hun territorium markeren, dat geliefd was in parfums en als smaakstof. Tegen het begin van de twintigste eeuw waren er naar schatting nog maar 1300 bevers over in geheel Europa. Honderd jaar later werd de Belgische populatie alleen al geschat op zo'n 1000 stuks (het merendeel in Wallonië) en leven er in Europa naar schatting terug 60000 (Niewold, 2004). In een tijd van dalende biodiversiteit is het verhaal van de bever een echte opsteker.

De bever is echter niet de enige soort die de laatste decennia een behoorlijke comeback heeft gemaakt. In een recent rapport, opgemaakt in opdracht van *Rewilding Europe*, wordt de opmars van maar liefst 37 soorten beschreven; 18 zoogdieren en 19 vogels (Deinet et al., 2013). Het gaat hierbij veelal om spectaculaire soorten: de bruine beer, de wisent, de wolf, de lynx, de veelvraat, het everzwijn, de lepelaar, de kraanvogel, de lammergier, ... Kortom, allemaal soorten die rond de vorige eeuwwisseling zo goed als uitgestorven waren in Europa maar nu, eigenlijk tegen de verwachtingen in, terug terreinwinst boeken. Dat laatste mag je letterlijk nemen: niet alleen groeien de populaties, ze zwermen ook effectief uit naar nieuwe territoria. Soms worden ze daarbij actief geholpen door de mens. Zo is de bever op veel plaatsen geherintroduceerd, zowel in Vlaanderen als in Wallonië en elders in Europa. De wolf is daarentegen op eigen kracht aan het uitbreiden. In 2011 vereerde hij ons voor het eerst in meer dan een eeuw met een bezoekje, in de bossen nabij Gedinne. Dat laatste werd overigens vastgelegd op een wildcamera van, wederom, *Dieren in Nesten*, die nota bene op zoek was naar sporen van een lynx, nog zo'n dier dat zich na lange afwezigheid alweer een poos gevestigd heeft in België.⁵ Het is volgens de meeste prognoses slechts een kwestie van tijd vooraleer we de wolf weer met enige regelmaat zullen kunnen waarnemen, toch in het zuiden van het land. Het is zelfs aannemelijk dat er zich weer een roedel vestigt.⁶

Een recent rapport beschrijft de opmars van maar liefst 37 soorten die rond de vorige eeuwwisseling zo goed als uitgestorven waren in Europa: de bruine beer, de wisent, de wolf, de lynx, de veelvraat, het everzwijn, de lepelaar, de kraanvogel, en de lammergier.

Het opvallendste aan de stille opmars van deze soorten is dat het vooral gaat om zogenaamde 'cultuurvlieders': soorten die liever niet te dicht in de buurt van mensen leven. In een dichtbevolkt continent als Europa zou je denken dat zo'n soorten nog weinig kansen maken. Waarom doen die dieren het vandaag dan toch zo onverwachts goed?

In het rapport van *Rewilding Europe* valt eerst een waarschuwing op: veel reden tot gejuich is er niet. Ondanks het succes van een reeks (spectaculaire) soorten gaat het met de biodiversiteit in het algemeen nog steeds de verkeerde richting uit. Toch mag de natuurbeweging best tevreden zijn: het succes van de cultuurvlieders is vooral een pluim op hun hoed. De toename is in de eerste plaats het resultaat van een strengere natuur- en milieuwetgeving die er gekomen is dankzij de natuur- en milieubeweging. Er gelden nu ook strikte beperkingen op de jacht en verdelging van de meeste van deze soorten. Natuurreservaten worden steeds groter en talrijker en bovendien komen er steeds meer groene corridors waarlangs dieren zich gemakkelijk kunnen verspreiden. De legislatieve successen van de natuurbescherming werpen hun vruchten af.

Het rapport noemt echter ook een factor die niet de verdienste is van de natuurbeweging. Er is namelijk ook een sluimerende ontvolking van delen van het Europese platteland aan de gang. De landbouw intensifieert verder, maar doet dat vooral in die gebieden die reeds een hoge productie kennen. Hetzelfde geldt voor urbanisatie: die intensifieert vooral in een aantal kerngebieden waar reeds een verregeande urbanisatie plaatsgevonden heeft. Daardoor ontstaat een Europees landschap met twee snelheden: marginale landbouwgebieden en weinig geurbaniseerde streken ontvolken, terwijl er juist een toenemende industrialisering en intensifiëring is in een aantal kerngebieden. De leeglopende streken liggen doorgaans in bergachtig gebied, veelal in Centraal-, Oosten- en Zuid-Europa: de Karpaten bijvoorbeeld, maar ook het Centraal Massief, de Jura,

delen van de Alpen, de Apennijnen, de Pyreneeën en delen van het Iberisch Schiereiland, naast het Griekse binnenland en het Scandinavisch Hoogland.

Een ontvolkend platteland, zegen voor het natuurbehoud?

Het proces van de ontvolking van delen van het Europese platteland is misschien nog niet zo bekend, maar het zal de komende jaren wel aan betekenis winnen. Schattingen lopen uiteen, maar volgens rapporten van het Institute for European Environmental Policy lijkt het plausibel dat zo'n 3 tot 4 procent van het Europese platteland tegen 2030

volledig ontvolkt zal geraken (Keenleyside et.al., 2010).⁷ Dat klinkt misschien niet erg indrukwekkend, maar 4 procent van het Europese platteland is toch goed voor 165000 km², ofwel ruim tweemaal de oppervlakte van de Benelux. Tegen 2030 zal dus twee keer de oppervlakte van de Benelux in grote, aaneengesloten brokstukken volledig leeglopen. En waar de mensen vertrekken, komt de wildernis terug.

Waar de mensen vertrekken, komt de wildernis terug. Er is namelijk een sluimerende ontvolking van delen van het Europese platteland aan de gang. De leeglopende streken liggen doorgaans in bergachtig gebied, veelal in Centraal-, Oost- en Zuid-Europa.

Maar levert dit alles ook echte natuurwinst op?

Naast de terugkeer van de wildernis en haar soor-

ten is er nog een tweede belangrijk neveneffect van de hierboven geschetste evolutie: traditionele landbouwlandschappen verdwijnen als sneeuw voor de zon. Ze industrialiseren verder of worden simpelweg verlaten. De streken die momenteel ontvolken, zijn bovendien doorgaans streken waar de landbouw in het verleden maar weinig geïntensifieerd was. Het landschap is er daardoor vaak nog kleinschalig en sterk gevarieerd, zoals ooit doorheen zo goed als heel Europa het geval was. Dergelijke kleinschalige landbouwlandschappen kennen vaak een zeer hoge biodiversiteit. Zo kunnen bijvoorbeeld bepaalde traditionele graslandtypes met gemak de concurrentie doorstaan met het tropisch regenwoud als het aankomt op soorten vaatplanten per eenheid kleiner dan 100m² (Wilson et.al., 2012).

Het voortbestaan van de soortenrijkdom die dergelijke landschappen typeert, is echter afhankelijk van het verderzetten van de traditionele landbouwpraktijken. Natuurbehoud is daardoor binnen Europa in de praktijk doorgaans natuurbeheer: om onze soortenrijkdom te behouden, moet men traditionele landbouwpraktijken, al dan niet in licht gewijzigde vorm, blijven verderzetten.⁸ Hooilandjes moeten gemaaid worden, heide begraaasd, hakhout gehakt en knotbomen geknot. Indien men met die beheersmaatregelen stopt, dan dicteren bodem en klimaat in het grootste deel van Europa dat de landschappelijke verscheidenheid langzaam zal verdwijnen onder gesloten bos. Daar profiteren zeker de bosbewoners van, zoals de wolf en de bruine beer, maar soorten van meer open landschappen overleven dat niet. Juist die soorten zijn in onze traditionele landbouwlandschappen sterk vertegenwoordigd en maken dus een groot deel uit van onze soortenrijkdom.

Kiezen tussen soorten of wildernis?

Tegen de achtergrond van de hierboven geschetste tendensen, hoeft het niet te verbazen dat men binnen de natuurbeweging niet eenduidig positief staat ten opzichte van de terugkeer van de wildernis. Zeker, de terugkeer van soorten die op de rand van uitsterven stonden, zal elke natuurliefhebber verheugen. Maar wat als hun succes tegelijk wijst op de neergang van andere soorten? Hoe moet de natuurbeweging hier op reageren? Moet men, zoals sommige natuurverenigingen beweren, de nieuwe wildernis met open armen ontvangen en zelfs actief aanleggen waar mogelijk? Maar wat als men zo leefgebieden creëert die in hun geheel genomen soortenarmer zijn dan de gebieden die ze vervangen?

Ecoloog Hans van Dyck bond in een recent artikel de kat de bel aan (2013). Er bestaat geen empirisch bewijs dat wilde natuur, een natuur die niet beheerd wordt door de mens, soortenrijker zou zijn dan de landschapstypes die mee gevormd worden door menselijk beheer. Sterker nog, er bestaan eerder bewijzen van het tegendeel (zie ook Sarkar, 2008). Waarvoor moet het natuurbeleid dan kiezen? Voor een natuur die zichzelf reguleert maar misschien minder soorten kent, of een natuur die beheerd wordt door de mens maar wel een enorme soortenrijkdom heeft? Is er überhaupt wel een tegenstelling? Sommige voorstanders van de nieuwe wildernis claimen immers dat als je natuurgebieden maar groot genoeg maakt en natuurlijke processen maximaal laat spelen, op termijn de soortenrijkdom even hoog zal zijn, zo niet hoger, dan in traditionele landbouwlandschappen. Maar, zolang daarrond geen empirische zekerheid is, blijft dat, zoals Van Dyck aangeeft, een kwestie van geloof.

Moet de natuurbeweging, zoals sommige natuurverenigingen beweren, de nieuwe wildernis met open armen ontvangen en zelfs actief aanleggen waar mogelijk? Maar wat als men zo leefgebieden creëert die in hun geheel genomen soortenarmer zijn dan de gebieden die ze vervangen?

Wat alleszins wel duidelijk is, is dat er momenteel en in toenemende mate twee verschillende visies heersen binnen de natuurbeweging.

In het ene kamp zitten de voorstanders van het traditionele natuurbehoud. Voor hen betekent natuurbehoud nog altijd natuurbeheer: de mens moet sturend blijven optreden in de natuur om een maximale soortenrijkdom te garanderen. Dat betekent doorgaans dat men traditionele landschappen in stand probeert te houden door bepaalde beheerstechnieken toe te passen die tot op zekere hoogte gelijken op traditionele landbouwtechnieken: maaien, kappen, branden, plaggen, begrazen enzovoort. Men wil daarmee bepaalde landschappelijke patronen en structuren behouden die gezien worden als de dragers van de soortenrijkdom van een bepaald gebied.

In het andere kamp zitten de voorstanders van wildernis. Zij geloven dat het menselijk beheer van de natuur uiteindelijk weinig bijdraagt, of sterker nog, schadelijk is. Het natuurbehoud zou zich moeten richten op het creëren van zo zelfstandig mogelijk functionerende ecosystemen. Daarvoor moeten zo veel mogelijk natuurlijke processen opnieuw in gang gezet worden: rivieren moeten bijvoorbeeld terug kunnen meanderen en overstromen en de nutriëntencyclus moet zo min mogelijk doorbroken worden door menselijke activiteit. Vooral om dat laatste te bewerkstelligen is het noodzakelijk om soorten te herintroduceren: grote herbivoren en top-predatoren ontbreken vandaag immers grotendeels in onze natuur. Daarnaast moeten natuurgebieden groot genoeg zijn opdat alle processen optimaal kunnen functioneren.

Verschillende waarden, verschillende praktijken

In Vlaanderen is het nog niet tot een expliciet debat gekomen tussen deze twee visies, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland, iets wat Van Dyck ten zeerste betreurt. Impliciet speelt de tegenstelling natuurlijk wel al mee. Dat merk je bijvoorbeeld in de standpunten van verschillende natuurorganisaties.

Neem nu de reacties op de terugkeer van de bever of het everzwijn in Vlaanderen. De communicatie van Natuurpunt rond dat thema is eerder weifelend. Zeker, men geeft aan dat het everzwijn als onderdeel van de inheemse fauna een rechtmatige plaats heeft in onze natuur. Bovendien wijst men op de nood aan ten minste enkele natuurgebieden die voldoende 'groot' en 'ruig' zijn om deze dieren een kans te geven.⁹ Toch moet hun aanwezigheid altijd afgetoetst worden aan andere doelstellingen, zoals het behoud van kwetsbare vegetaties. Everzwijnen hebben immers de onhebbelijke gewoonte om de grond om te woelen op zoek naar voedsel. Dat doen ze net zo graag in waardevol, soortenrijk grasland als in een monocultuur van raaigras. Een nachtelijk bezoek van everzwijnen kan jaren zorgvuldig natuurbeheer om zeep helpen (zie ook Gysels, 2013).

Over het standpunt ten opzichte van bevers bestaat er minder duidelijkheid. Langs de ene kant pleit Natuurpunt wel voor een soortbeschermingsplan dat het bestaansrecht van de bever erkent¹⁰, langs de andere kant ontvalt hen (in een onbewaakt moment?) de uitspraak dat de bevers 'illegaal' zijn, want het resultaat van een niet-geautoriseerde herintroductie.¹¹ Wat alleszins duidelijk is, is dat Natuurpunt zich wat op de achtergrond houdt over deze dieren en over wildernis in het algemeen.¹² Volgens de eigen doelstellingen gaat Natuurpunt voor biodiversiteit.¹³ De woorden 'wildernis' of 'wildheid' komen bijvoorbeeld amper voor op hun website.¹⁴

Tegenover Natuurpunt staat de recent opgerichte natuurvereniging Landschap vzw. De website van deze organisatie loopt over van de verwijzingen naar wildernis, wildheid, oorspronkelijkheid en 'oerkracht'. De term 'biodiversiteit' komt dan weer nauwelijks voor. Typische soorten van de nieuwe wildernis, zoals de bever, de lynx en de wolf spelen een prominente rol. Het was overigens Landschap vzw dat voortdurend met de Leuvense bevers in de media kwam. Dagelijks organiseerde het druk bijgewoonde 'beversafari's'¹⁵ en het waren zij die als eersten communiceerden rond hun vertrek.

Natuurlijk, het verschil in houding tussen Landschap vzw en Natuurpunt kan deels verklaard worden door het feit dat Landschap vzw voorlopig (?) alleen een bewustmakingsvereniging is. Het gaat bij Landschap vzw om het idee van de nieuwe wildernis

te verspreiden. Natuurpunt is natuurlijk ook zo'n bewustmakingsvereniging (al zetten ze dus in op biodiversiteit), maar daarnaast is het ook een terreinbeherende organisatie. Met dat laatste gaan specifieke verantwoordelijkheden gepaard. Goed nabuurschap, bijvoorbeeld. Het is moeilijker de aanwezigheid van de bever of het everzwijn op je terreinen te promoten, als je weet dat die beesten morgen schade aanrichten aan de akkers van je buurman.

De verschillen tussen Landschap vzw en Natuurpunt gaan terug op de vraag wat nu de ultieme waarde van het natuurbehoud moet zijn: wildernis of biodiversiteit. Beide waarden sluiten elkaar niet uit, maar er is, zoals ik al heb gesteld, ook geen noodzakelijk verband tussen beiden.

Maar daarmee is niet alles gezegd. De verschillen tussen Landschap vzw en Natuurpunt gaan terug op de vraag wat nu de ultieme *waarde* van het natuurbehoud moet zijn: wildernis of biodiversiteit. Beide waarden sluiten elkaar niet uit, maar er is, zoals ik al heb gesteld, ook geen noodzakelijk verband tussen beiden. Bovendien verhouden deze termen zich als ultieme doelen voor het natuurbehoud al een hele tijd dialectisch ten opzichte van elkaar. Om zicht te krijgen op het zich in Vlaanderen ontluikende debat tussen wildernis en biodiversiteit, is het daarom goed even stil te staan bij de historische ontwikkeling van beide posities. Hierdoor zal duidelijk worden hoe ze beiden, tot op zekere hoogte, een antwoord vormen op elkaars vermeende tekortkomingen. Daarvoor zullen we wel over de grens moeten kijken: beide posities hebben hun wortels immers deels in Nederland en deels in de Verenigde Staten.

De Oostvaardersplassen en de megaherbivorenhypothese

De huidige discussie over de zin en onzin van nieuwe wildernis verschilt in belangrijke mate van de oorspronkelijke, Nederlandse discussie over het aanleggen van nieuwe wildernisgebieden. Die oorspronkelijke discussie kwam op gang na de goedkeuring en uitvoering van het *Natuurbeleidsplan* in 1990. Dit plan moest het Nederlandse natuurbeleid voor de komende dertig jaar vastleggen. Onder invloed van de ideeën van Frans Vera, toen ecooloog in dienst van Staatsbosbeheer (het Nederlandse equivalent van het Agentschap voor Natuur en Bos) zette het plan hoog in op het creëren van grote nieuwe wildernisgebieden, onderling verbonden door allerhande corridors.

Vera was zelf sterk beïnvloed door de ideeën van de Stichting Kritisch Bosbeheer (waar bioloog Harm van der Veen een grote rol speelde), op zich een relatief kleine groep binnen het Nederlandse natuurbehoudsveld. Al in het midden van de jaren zeventig van de vorige eeuw had deze organisatie sterke kritiek op het toen gangbare Nederlandse bos- en natuurbeheer. Het bosbeleid zou te weinig kansen geven aan spontane natuurlijke processen, waardoor stelselmatig ecologische verarming intrad. Vooral de aandacht voor een meer complete nutriëntencyclus zou het bosbeheer ten goede komen. Dood hout moest bijvoorbeeld weer blijven liggen, en soorten als het everzwijn en een aantal grote grazers moesten geïntroduceerd worden om het ‘metabolisme’ van het ecosysteem terug completer te maken.

Die visie werd opgepikt door Vera. Vera had van Staatsbosbeheer de specifieke opdracht gekregen een beschermingsplan uit te werken voor een van de meest merkwaardige Nederlandse natuurgebieden: de Oostvaardersplassen. Dit gebied, dat recent nog centraal stond in *De Nieuwe Wildernis*, is eigenlijk een stuk vergeten Flevopolder van 56 km² groot, gelegen tussen Almere en Lelystad. Oorspronkelijk was het de bedoeling om er industriegrond van te maken, maar de prioriteiten verschoven. Het half-ingepolderde gebied van de Oostvaardersplassen bleef, na ingezaaid te zijn met riet om de drooglegging te bespoedigen, braak liggen.

Op basis van de gangbare ecologische theorieën van die tijd, geloofde men dat de Oostvaardersplassen langzaam zouden verbossen. Men ging er immers van uit dat ecosystemen ‘van onderuit’ aangedreven werden: de evolutie van de vegetatie zou de rest van het ecosysteem sturen; de fauna van het gebied zou deze evolutie alleen kunnen volgen. De moerassoorten die toen nog hun plaats vonden in de uitgestrekte

rietvelden, waren op termijn gedoemd te verdwijnen. Het merkwaardige was echter dat de Oostvaardersplassen weigerden bos te worden. Dat had alles te maken met de grauwe gans, die in de rietmoerassen de ideale ruiplaats vond. Met tienduizenden streken ze neer in de rietvelden, waar ze zich te goed deden aan het riet. Daardoor veranderde het riet niet in bos, maar werd het juist elke keer opnieuw verjongd. Door overbegrazing kwam er zelfs hier en daar terug meer open water. Blijkbaar was het dus toch niet steeds de vegetatie die de ontwikkeling stuurde: hier waren duidelijk de ganzen aan zet.

Vera begreep de relevantie van wat er in de Oostvaardersplassen gebeurde. De ontwikkelingen daar toonden aan dat in sommige gevallen niet de vegetatie, maar dieren ‘hoger’ in de nutriëntencyclus de landschappelijke evolutie van een gebied bepaalden. Bovendien bleek de natuur, wanneer zij aan haar lot wordt overgelaten, niet noodzakelijk te tenderen naar bos. Dieren kunnen het bos in toom houden en zo ervoor zorgen dat lichtminnende soorten hun plaats in het landschap behouden.

Vera koppelde deze inzichten aan de theorieën van Kritisch Bosbeheer en kwam zo tot zijn ‘megaherbivorenhypothese’. Gangbare paleo-ecologische theorieën claimen dat het oorspronkelijke, nog niet door de mens gedomineerde Europese landschap gekenmerkt werd door gesloten bos. Vera gelooft echter dat dit landschap meer parkachtig was: een afwisseling van open, grazige plaatsen en meer gesloten beboste stukken. Dat landschap werd volgens Vera in stand gehouden door grote grazers (megaherbivoren), zoals de oeros en de tarpan, die in veel grotere getalen voorkwamen dan aangenomen. Hun gegraas toemde de bosontwikkeling in. Dergelijke halfopen landschappen herbergden niet alleen de meeste typische soorten van het oude boerenland, maar ook ‘wildernissoorten’ als lynx, wolf, bruine beer en de zwarte ooievaar. De mens moet dus helemaal niet sturend optreden om de soortenrijkdom op peil te houden: indien het ecosysteem volledig is en vrij kan functioneren blijft een maximale biodiversiteit bewaard.

Protest tegen het Natuurbeleidsplan

De les die men volgens Vera uit dit alles moest leren, was dat het natuurbehoud zich vergiste wanneer het zich concentreerde op het behoud van de traditionele cultuurlandschappen. Immers, dergelijke landschappen bevatten maar een deel van de soorten die voorkwamen in de oorspronkelijke, wilde natuur. Eigenlijk zijn die cultuurlandschappen een eerste stap in de vernietiging van de natuur. Daarom is het volgens Vera hoogst merkwaardig dat men juist die in stand wil houden:

‘Gebieden die voor het behoud van de natuur werden aangekocht, waren agrarische gebieden, die na verwerving als pseudo-agrarische landschappen door middel van een pseudo-agrarisch beheer in stand werden gehouden. De mens, of eigenlijk de pre-industriële boer, werd beschouwd als diegene die de natuur had gemaakt. De boer, de mens, was daarom als beheerder noodzakelijk voor het behoud van de natuur. [...] De vraag die bij dit alles rijst, is: hoe kan het dat iets wat ten koste van de natuur is ontstaan, uiteindelijk het doel wordt voor het behoud van de natuur?’ (2010: 18)

Om de natuur weer kansen te geven, moest men afstappen van het traditionele natuurbeheer en terug zo veel mogelijk natuurlijke processen de vrije loop laten. Hiervoor was het nodig om grote natuurgebieden te creëren (spontane processen spelen immers maar ten volle op grote schaal) en grote grazers herin te introduceren. Die laatste waren volgens Vera immers de centrale spil in de nutriëntencyclus. Voor uitgestorven soorten, zoals de oeros en de tarpan, moet men op zoek naar ecologische equivalenten: gedomesticeerde soorten die zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijk wilde soorten staan, bijvoorbeeld het konikpaard en Heckrund.¹⁶

Dankzij zijn positie bij Staatsbosbeheer kon Vera een grote invloed uitoefenen op het *Natuurbeleidsplan*, wat de nadruk op het creëren van nieuwe wildernissen in dat plan verklaart (van der Windt, 1995). Om plaats te maken voor nieuwe wildernissen, moest op sommige plaatsen echter het oude cultuurlandschap eerst opgeruimd worden. Dat gebeurde vaak met de grove middelen (Keulartz, 1995).

Protesten bleven dan ook niet uit, onder andere geleid door de Nederlandse dichter Willem van Toorn, die opkwam voor het behoud van het traditionele landschap. Al snel ontstond er een verhit maatschappelijk debat. In dit debat kwam de nadruk te liggen op de vraag naar wat nu *echte natuur* was. Volgens Vera was echte natuur *oorspronkelijke* natuur: de natuur zoals die erbij lag voor de mens er zich mee ging bemoeien. Bovendien geloofde Vera dat zijn megaherbivorenhypothese accuraat aangaf hoe die oorspronkelijke natuur eruit zag en functioneerde. Tegenstanders als van Toorn claimden echter dat een dergelijke natuur juist in hoge mate kunstmatig was: ze was al lang verdwenen en kon alleen met behulp van een reeks kunstgrepen teruggebracht worden. *Echte* natuur was voor hen het 'organisch' gegroeide, volstrekt unieke traditionele cultuurlandschap.

Volgens Vera was echte natuur oorspronkelijke natuur: de natuur zoals die erbij lag voor de mens er zich mee ging bemoeien. Tegenstanders claimden dat een dergelijke natuur juist in hoge mate kunstmatig was: ze was al lang verdwenen en kon alleen met behulp van een reeks kunstgrepen teruggebracht worden.

In het debat werd Vera's megaherbivorenhypothese en het erdoor geïnspireerde *Natuurbeleidsplan* stevig op de korrel genomen, zowel empirisch als filosofisch.

Vanuit de wetenschappelijke hoek bleek al snel dat Vera maar weinig steun vond voor zijn hypothesen over het uitzicht van het oorspronkelijke Europese landschap. Onder andere op basis van het onderzoek naar fossiel stuifmeel bleef men overtuigd dat het oorspronkelijke Europese landschap een gesloten bos was, met lage dichtheden grote grazers.¹⁷

Vanuit filosofische hoek werd er vooral gewezen op de tegenstelling tussen de retoriek over oorspronkelijkheid en de sterk vertechniseerde manier waarop nieuwe wildernissen werden aangelegd (Keulartz et al., 1996). Daarnaast wees men erop dat zelfs indien Vera kon hardmaken dat zijn hypothese omtrent het uitzicht van het oorspronkelijke Europese landschap juist is (*quod non*), hij nog moet kunnen aangeven waarom dat zou inhouden dat hij meer recht van spreken heeft in het natuurdebat. Waarom zou het oerlandschap een meer gewenst doel zijn dan het traditionele boerenlandschap?

Dit punt werd vooral gemaakt door sociaal-constructivistisch geïnspireerde milieu-filosofen. Geschrokken van de maatschappelijke protesten tegen het *Natuurbeleidsplan* ging de overheid immers steeds meer aandacht besteden aan de verschillende visies op

natuur die binnen de maatschappij circuleerden. De sociaal-constructivistische analyse van het debat speelde hierbij een centrale rol, omdat deze aangaf dat onze relatie tot de natuur altijd bemiddeld wordt door sociaal-historisch bepaalde beelden. Niemand kan dus claimen voor de natuur zelf te spreken. Bijgevolg moet het natuurbeleid rekening houden met de pluraliteit aan natuurbeelden die in de maatschappij circuleren. Elk natuurbeeld opent immers een evenwaardig perspectief op wat natuur nu juist is en hoe ze van waarde kan zijn (Zie Keulartz, 1995; Keulartz et.al. 2000; . Deliège 2009&2011a). Vanuit die optiek is het dus allerminst duidelijk waarom men voorrang zou moeten geven aan een meer wilde natuur.

Herwilden: een empirische kwestie of een ethische eis?

Onder voortdurende kritiek zag Vera zich genoodzaakt zich te herpositioneren (Drenthen 2003). Vooral de claim dat hij met zijn megaherbivorenhypothese een accuraat beeld schetst van het oorspronkelijk landschap, leek steeds moeilijker te verdedigen. Daarom ging hij steeds meer claimen dat 'herwilden' een gunstige invloed zou hebben

op de biodiversiteit. Door terug meer ruimte te laten voor spontane natuurlijke processen creëert men misschien dan niet het oorspronkelijke oerlandschap, maar het geeft wel de beste garantie op een langdurig behoud van een maximale hoeveelheid biodiversiteit.

Onder voortdurende kritiek zag Vera zich genoodzaakt zich te herpositioneren. Daarom ging hij steeds meer claimen dat 'herwilden' een gunstige invloed zou hebben op de biodiversiteit.

Met die verandering van argumentatiestrategie conformeerde Vera zich aan de dominante stroming binnen het natuurbehoudsveld. Immers, die

dominante stroming claimt nog steeds dat het behoud van biodiversiteit het ultieme doel van het natuurbehoud moet zijn (zie Deliège, 2011a&b). Het 'herwilden' van de natuur is in deze visie niet langer een doel op zich, maar slechts een middel om het biodiversiteitsbehoud te dienen. Zoals ik echter al op basis van Van Dyck (2013) heb aangegeven, lijkt het 'herwilden' als strategie om biodiversiteit te behouden niet erg doeltreffend, zeker niet als dat gebeurt met de inzet van grote groepen megaherbivoren.

Daarnaast is het belangrijk op te merken dat Vera's 'biodiversiteitswende' de keuze om te 'herwilden' of niet reduceert tot een empirische kwestie. Het behoud van biodiversiteit wordt immers bevestigd als de ultieme waarde van het natuurbehoud. De vraag is alleen nog of het aanleggen van nieuwe wildernis daartoe een beter middel is dan andere mogelijke beheersmaatregelen.

Veel voorstanders van 'herwilden' geloven echter dat het 'herwilden' net niet om een empirische, maar om een ethische kwestie draait. Door te 'herwilden' zou de mens bijvoorbeeld aangeven een meer nederige houding aan te nemen tegenover de natuur. Een dergelijke nederige houding zou zich dan ook moeten vertalen in een minder interventionistisch natuurbeheer. Deze benadering zou bovendien tegemoetkomen aan een bepaalde psychologische nood: de nood te ontsnappen aan een overgereguleerde en overgeorganiseerde maatschappij.

In een volgende deel zal ik ingaan op deze alternatieve visies op 'herwilden', waarbij ik zal laten zien hoe ze zich deels afzetten tegen bepaalde vormen van natuurbehoud in naam van biodiversiteit. Tegelijk zal ik laten zien hoe al deze visies toch op een gemeenschappelijke bodem rusten, waardoor ze elkaar wellicht meer te vertellen hebben dan verwacht.

Bio

Glenn Deliége is doctor in de milieuwetenschap. Momenteel is hij als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de RU Nijmegen, waar hij onderzoek verricht binnen een project dat zich richt op de ethische aspecten van het natuurbehoud, in het bijzonder met betrekking tot de 'nieuwe wildernis'.

Bibliografie

- Deinet, S., Ieronymidou, C., McRae, L., Burfield, I.J., Foppen, R.P., Collen, B. and Böhm, M. (2013) *Wildlife comeback in Europe: The recovery of selected mammal and bird species*. Final report to Rewilding Europe by ZSL, BirdLife International and the European Bird Census Council. London, UK: ZSL
- Deliège, G., (2009). Keulartz in (k)A(da)verbode. Een beperkte gevalstudie over natuurbeelden en natuurbeleid. *Oikos*, 49, p.46-57
- Deliège, G., (2011a). Biodiversiteit: een conceptuele analyse. Deel 1: Waarom biodiversiteit?. *Oikos*, 56, p.58-71.
- Deliège, G., (2011b). Biodiversiteit: een conceptuele analyse. Deel 2: Biodiversiteit en natuurbehoud. *Oikos*, 58, p.15-27.
- Drenthen, M., (2003). *Grenzen aan wildheid. Wildernisverlangen en de betekenis van Nietzsches moraalkritiek voor de actuele milieu-ethiek*. Budel: Damon
- Gysels, J., (2013). Everzwijn op een bedje van sieraalgen. *Natuur.focus*, 12:4, pp.168-169
- Keenleyside, C and Tucker, G M (2010) *Farmland Abandonment in the EU: an Assessment of Trends and Prospects*. Report prepared for WWF. Institute for European Environmental Policy, London
- Keulartz, J., (1995). *Strijd om de natuur. Kritiek van de radicale ecologie*. Amsterdam: Boom
- Keulartz, J., Gremmen, B., (1996). Natuurontwikkeling ter discussie. *Filosofie & Praktijk*, 17(1), pp.14-27
- Keulartz, J., Swart, S., van der Windt, H., (2000). *Natuurbeelden en natuurbeleid, theoretische en empirische verkenningen*. Den Haag: NWO Ethiek&Beleid
- Niewold, F., (2004). *De onverwachte terugkeer van de bever in Vlaanderen*. Alterra Rapport 996
- Schroovers, P., (1999). Menselijk bemiddelde natuur. In: Kolen, J., Lemaire, T., (red.), *Landschap in meervoud: perspectieven op het Nederlandse landschap in de 20ste/21ste eeuw*. Utrecht: Jan van Arkel, pp.141-160
- Sarkar, S., (2008). Wilderness Preservation and Biodiversity Conservation. Keeping Divergent Goals Distinct. In: Callicott, B.J., Nelson, P., (red.), *The Wilderness Debate Rages On. Continuing the Great New Wilderness Debate*. Athens&Londen: University of Georgia Press, pp.231-251
- Van der Windt, H., (1995). *En dan? Wat is natuur nog in dit land?*. Amsterdam/Meppel: Boom
- Van Dyck, H., (2013). Wie is er wild van 'nieuwe wildernis' in Vlaanderen? Pleidooi voor kritische reflectie. *Natuur.focus*, 12:4, p.163-165
- Van Vuure, C., (2003). *De oeros. Het spoor terug*. Wageningen: Wageningen UR
- Vera, F., (2010). *Is natuur een constructie?*. Amsterdam: Elsevier
- Wilson, J., Peet, R., Dengler, J., Pärtel, M., (2012). Plant Species Richness. The World Records. *Journal of Vegetation Science*, 23(4), pp.796-802

Eindnoten

1. 'Beverfamilie houdt Leuven in de ban', *De Standaard* 14/06/2013
2. 'Bever gespot in het centrum van Leuven', *Het Nieuwsblad* 7/06/2012
3. 'Bever loopt winkel binnen', *Het Nieuwsblad* 25/04/2013
4. 'Leuvense bevers zijn weggejaagd door 'dronken scholieren en TV camera's'', *De Standaard* 27/06/2013. De natuurorganisatie in kwestie is Landschap vzw, waarvan verderop in dit artikel nog sprake zal zijn. De makers van het programma Dieren in Nesten ontkennen overigens met klem dat ze het risico genomen zouden hebben om de bevers te verstoren bij het maken van hun reportage.
5. 'Lynx keert terug naar België', *Het Nieuwsblad* 27/12/2004
6. 'Allesetende wolf binnen 10 jaar terug in België', *Gazet van Antwerpen* 23/01/2012
7. De hoogste schattingen liggen rond de 8%, de laagste rond de 1%. Veel zal afhangen in hoeverre de Europese Unie bereid is extensieve landbouw in bergachtige streken verder te ondersteunen via het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (Keenleyside et.al., 2013).
8. Bemerkt dat het gaat om het behoud van soorten: de hedendaagse natuurbeweging behoudt dergelijke landschappen niet om de landschappen op zich, maar voor de soorten die er in voorkomen
9. Zie voor het natuurlandpunt-standpunt omtrent everzwijnen: http://www.natuurpunt.be/uploads/biodiversiteit/zoogdieren/documenten/nota_everzwijn_np.pdf. Zie ook: 'De everzwijnen moeten blijven', *De Standaard* 29/10/2012
10. Zie het persbericht: http://natuurpunt.be/nl/vereniging/actua/wordt-bever-beschermingsplan-enkel-een-wegvangplan_1115.aspx
11. 'Bevers in Dijlevallei illegaal uitgezet', *Het Nieuwsblad* 10/01/2013. Het klopt overigens dat het merendeel van de bevers in België, zowel in Vlaanderen als in Wallonië, het resultaat zijn van 'illegale' herintroducties, herintroducties die dus niet de nodige toestemmingen hebben gekregen van onder andere het ANB. Een klein aantal exemplaren is wellicht afkomstig van migratie vanuit populaties die zich vestigden na 'geregulariseerde' introducties in Nederland en Duitsland. Zie Niewold 2004.
12. Een grote uitzondering is natuurlijk het feit dat ze de film *De Nieuwe Wildernis* heeft verspreid in Vlaanderen, een Nederlandse film die juist de misdaden van het terugbrengen van wildernis naar in dit geval Nederland, bezingt. Van Dyck (2013) vraagt zich daarom terecht af of: 'Natuurpunt ook die bredere boodschap rond de film [wil] uitdragen om 'wilde' natuur te promoten' (p.163). Tot nog toe heeft ze daar weinig blijk van gegeven.
13. Ik heb het gebruik van het woord 'biodiversiteit' vermeden. Ik sprak eerder van 'soortenrijkdom'. Tenzij anders vermeld, gebruik ik beide termen als synoniemen in dit artikel.
14. Behalve dan opnieuw in direct verband met de film *De Nieuwe Wildernis* en het gebied 'Het Grote Netewoud'. Per filmbezoeker ging er immers 1 euro naar de uitbouw van dat gebied. In het gebied zijn een aantal paden aangelegd die in de markt worden gezet als 'wilderniswandelingen'. Gaat het hier, zoals Van Dyck zich afvraagt, louter om marketing of schaart men zich ineens achter het nieuwe gedachtegoed van *De Nieuwe Wildernis*?
15. 'Op beversafari in Leuven', *De Standaard* 14/06/2013
16. Het Heckrund is het resultaat van de pogingen van de gebroeders Heck om het oerrund terug te fokken uit 'primitieve' gedomesticeerde runderrassen. Het project miste echter elke wetenschappelijke basis, met als gevolg dat het Heckrund niet dichter tegen het oerrund staat dan eender welke andere gedomesticeerde koe (zie van Vuure, 2003)
17. Zie bijvoorbeeld een themanummer van het *Nederlands bosbouw tijdschrift* (1998) dat volledig geweid is aan het werk van Vera.